

“*Ἄδ' ἐγὼ ἅ τλάμων Ἄρετὰ παρὰ τῶδε κάθημαι  
Αἴαντος τύμβῳ κειραμένα πλοκάμους.  
θυμὸν ἄχει μεγάλῳ βεβολημένα, εἶπερ Ἀχαιοῖς  
ἅ δολόφρων Ἄπᾶτα κρέσσον ἐμεῦ κέκριται* <sup>1)</sup>).

Καὶ οὐ μόνον τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ὀρέξεων ἀλλὰ καὶ τῆς διανοήσεως ὄργανον καὶ κατὰ τούτους εἶναι ἡ καρδία Ἐν Εὐμενίσι τοῦ Αἰσχύλου ἡ σκιά τῆς Κλυταιμνήστρας πρὸς τὸν χορὸν τῶν Ἐρινύων ἐμφανιζομένη λέγει·  
*ὄρα δὲ πληγὰς τάσδε καρδία σέθεν* <sup>2)</sup>).

Πολλῶν δ' ὁμοίως θαυμαστότερον εἶναι ὅτι καὶ τῶν φιλοσόφων καὶ ἰατρῶν πολλοὶ παρ' Ἑλλησιν ἐθεώρησαν τὴν καρδίαν ἕδραν τῆς ψυχῆς. Αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδαξεν ὅτι ἀρχὴ τῶν αἰσθήσεων εἶναι ὁ περὶ τὴν καρδίαν τόπος <sup>3)</sup>, ὁ δ' ἐγκέφαλος πρὸς ψύξιν τοῦ αἵματος μόνον χρησιμεύει. « Ὁ μὲν οὖν ἐγκέφαλος, λέγει, εὐκρατον ποιεῖ τὴν περὶ τὴν καρδίαν θερμότητα καὶ ζέσιν » <sup>4)</sup>· ἀλλαχοῦ δὲ « τῶν αἰσθήσεων (ὁ ἐγκέφαλος) οὐκ αἷτιος οὐδεμιᾶς ὅς γε ἀναίσθητος καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὥσπερ ὀτιοῦν τῶν περιττωμάτων » <sup>5)</sup>. Κατὰ δὲ τὸν Χρῦσιππον· « ἡ ψυχὴ πνεῦμά ἐστι σύμφυτον ἡμῖν συνεχὲς παντὶ τῷ σώματι διῆκον, ἔστ' ἂν ἡ τῆς ζωῆς

<sup>1)</sup> Δυρ. Ἄνθολ. ἐκδ. Bergk-Crusius, 1901, σελ. 366.

<sup>2)</sup> Στίχ. 104. Πρὸβλ. καὶ τὰ ἐν θυμῷ βάλλομαι, ἐνθυμοῦμαι, εὐθυμος, ἀθυμος, πρόθυμος, ὁμόθυμος, ῥᾶθυμος, θυμῆρης, θυμαρῆς, θυμαλγῆς, θυμοβόρος, θυμοδακῆς, δακέθυμος, καταθύμιος, μεγάθυμος, ὑπέρθυμος, καρτερόθυμος, θυμολέων, ἀκήριος, μεγαλήτωρ κττ., ἃ πάντα τεκμηριοῦσιν ὅτι ἡ καρδία ἐνομισθὴ ἕδρα τῆς ψυχῆς. Ἴδε καὶ Buchholz, Homer. Psychol. u. Ethik, 1885. σελ. 3 κεξ.

<sup>3)</sup> Περὶ ζ. μορ. Β 10, 656α 28. Πρὸβλ. καὶ Γ 3, 665α 12 « ἐν ἧ (καρδίᾳ) τὴν ἀρχὴν φάμεν τῆς ζωῆς καὶ πάσης κινήσεώς τε καὶ αἰσθήσεως » καὶ 666α 12 « ἔτι δ' αἰ κινήσεις τῶν ἠδέων καὶ τῶν λυπηρῶν καὶ ὅλως πάσης αἰσθήσεως ἐντεῦθεν ἀρχόμεναι φαίνονται καὶ πρὸς ταύτην περαίνουσαι ».

<sup>4)</sup> Περὶ ζ. μορ. Β 7, 652 β 6 καὶ ἄλλ. Κατὰ Πλάτωνα (ἐν Τιμαίῳ 70 C) ἡ τῆς καρδίας θερμότης εὐκρατος καθίσταται τὸ μὲν διὰ τοῦ εἰσπνεομένου ἀέρος, τὸ δὲ διὰ τοῦ ὕδατος, ὃ εἰσέρχεται εἰς τοὺς πνεύμονας, κατ' αὐτὸν καὶ τινὰς τῶν ἱπποκρατικῶν (Πρὸβλ. Haeser, I, 195, 212).

<sup>5)</sup> Περὶ ζ. μορ. Β 10, 743 β 28.

συμμετρία παρῆ ἐν τῷ σώματι. Ταύτης οὖν τῶν μερῶν ἐκάστω διατεταγμένων μορίῳ, τὸ διῆκον αὐτῆς εἰς τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν φωνὴν εἶναι, τὸ δὲ εἰς ὀφθαλμοὺς ὄψιν, τὸ δὲ εἰς ὠτα ἀκοήν, τὸ δὲ εἰς ῥίνας ὄσφρησιν, τὸ δὲ εἰς γλῶτταν γεῦσιν, τὸ δὲ εἰς ὄλην τὴν σάρκα ἀφήν, εἰς ὃ δὲ συμβαίνει πάντα ταῦτα, ἐν τῇ καρδίᾳ εἶναι, μέρος ὃν αὐτῆς τὸ ἡγεμονικόν<sup>1)</sup>. Κατὰ δὲ τὸν Ζήνωννα «φωνὴ διὰ φάρυγγος χωρεῖ· εἰ δ' ἦν ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου χωροῦσα, οὐκ ἂν διὰ φάρυγγος ἐχώρει· ὅθεν δὲ λόγος, καὶ φωνὴ ἐκεῖθεν χωρεῖ· λόγος δὲ ἀπὸ διανοίας χωρεῖ· ὥστ' οὐκ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἐστὶν ἡ διάνοια»<sup>2)</sup>. Συνεφέρετο δὲ καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἐν τούτοις καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Στωικῶν<sup>3)</sup>. Πρὸς δὲ τούτοις πολλοὶ τῶν φιλοσόφων, οἵτινες τὸν ἐγκέφαλον ἔλεγον ὄργανον τῆς ψυχῆς, τῶν παθῶν ἐστίαν ἐνόμιζον τὴν καρδίαν. Κατὰ τὸν Πυθαγόρειον· Φιλόλαον «κεφαλὰ μὲν νόοιο, καρδία δὲ ψυχᾶς (=ζωῆς) καὶ αἰσθήσιος ἕδρα»<sup>4)</sup>. Κατὰ δὲ τὸν Δημόκριτον ἡ καρδία εἶναι «βασιλις ὀργῆς τιθηνός»<sup>5)</sup>. Κομψότατα δ' ὁ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ λέγει· «Οἱ δὲ (θεοὶ) παραλαβόντες ἀρχὴν ψυχῆς ἀθάνατον τὸ μετὰ τοῦτο θνητὸν σῶμα αὐτῇ περιετόρνευσαν ὄχημά τε πᾶν τὸ σῶμα ἔδοσαν, ἄλλο τε εἶδος ἐν αὐτῷ ψυχῆς προσωκοδόμουν τὸ θνητόν, δεινὰ καὶ ἀναγκαῖα ἐν ἑαυτῷ παθήματα ἔχον, πρῶτον μὲν ἡδονήν, μέγιστον κακοῦ δέλεαρ, ἔπειτα λύπας, ἀγαθῶν φυγᾶς, ἔτι δ' αὖ θάρρος καὶ φόβον, ἀφρονε ξυμβούλω, θυμὸν δὲ δυσπαραμύθητον, ἐλπίδα δ' εὐπαραγωγόν· αἰσθήσει δὲ ἀλόγῳ καὶ ἐπιχειρητῇ παντὸς ἔρωτι συγκερασάμενοι ταῦτα ἀναγκαίως τὸ θνητὸν γένος ξυνέθεσαν. Καὶ διὰ ταῦτα δὴ σεβόμενοι μιαίνειν τὸ

<sup>1)</sup> Γαληνοῦ V, 287· πρὸς βλ. 321 κίξ. Kühn.

<sup>2)</sup> Γαλην. V, 241 Kühn. Πρὸς βλ. Διογ. Λαερτ. VII, 159 «ἡγεμονικὸν δ' εἶναι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι καὶ αἱ ὄρμαι γίνονται καὶ ὅθεν ὁ λόγος ἀναπέμπεται, ὅπερ εἶναι ἐν τῇ καρδίᾳ».

<sup>3)</sup> Γαλην. V, 515 Kühn. Πρὸς βλ. καὶ Max Heinze, *Stoicorum de affectibus doctrina*, 1860, σελ. 50.

<sup>4)</sup> Boeckh, *Philolaos*, σελ. 159 κίξ.

<sup>5)</sup> Μαργ. Εὐαγγελίδου, *Ἰστ. Φιλ. I*, 1904, σελ. 235.

θεῖον, ὅ,τι μὴ πᾶσα ἦν ἀνάγκη, χωρὶς ἐκείνου κατοικίζουσιν εἰς ἄλλην τοῦ σώματος οἴκησιν τὸ θνητόν, ἰσθμὸν καὶ ὄρον διοικοδομήσαντες τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ στήθους αὐχένα μεταξὺ τιθέντες, ἵνα εἴη χωρὶς. Ἐν δὲ τοῖς στήθεσι καὶ τῷ καλουμένῳ θώρακι τὸ τῆς ψυχῆς θνητόν γένος ἐνέδουν· καὶ ἐπειδὴ τὸ μὲν ἄμεινον αὐτῆς τὸ δὲ γεῖρον ἐπεφύκει, διοικοδομοῦσι τὸ τοῦ θώρακος αὐτόν, διορίζοντες οἶον γυναικῶν, τὴν δὲ ἀνδρῶν χωρὶς οἴκησιν, τὰς φρένας διάφραγμα εἰς τὸ μέσον αὐτῶν τιθέντες. Τὸ μετέχον οὖν τῆς ψυχῆς ἀνδρείας καὶ θυμοῦ φιλόνηκον ὄν, κατώκισαν ἐγγυτέρω τῆς κεφαλῆς μεταξὺ τῶν φρενῶν τε καὶ αὐχένου, ἵνα τοῦ λόγου κατήκοον ὄν κοινῇ μετ' ἐκείνου βίῃ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κατέχοι γένος, ὅπῃ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῷ ἐπιτάγματι καὶ λόγῳ μηδ' ἀμῆ πείθεσθαι ἐκὸν ἐθέλοι. Τὴν δὲ δὴ καρδίαν ἄμμα τῶν φλεβῶν καὶ πηγῆν τοῦ περιφερομένου κατὰ πάντα τὰ μέλη σφοδρῶς αἵματος εἰς τὴν δορυφορικὴν οἴκησιν κατέστησαν, ἵνα ὅτε ζέσειε τὸ τοῦ θυμοῦ μένος τοῦ λόγου παραγγείλαντος ὡς τις ἄδικος περὶ αὐτὰ γίγνεται πρῶξις ἔξωθεν ἢ καὶ τις ἀπὸ τῶν ἐνδοθεν ἐπιθυμιῶν, ὁξέως διὰ πάντων τῶν στενωπῶν πᾶν, ὅσον αἰσθητικὸν ἐν τῷ σώματι, τῶν τε παρακελεύσεων καὶ ἀπειλῶν αἰσθανόμενον γίγνοιτο ἐπήκοον καὶ ἔποιτο πάντα καὶ τὸ βέλτιστον οὕτως ἐν αὐτοῖς πᾶσιν ἡγεμονεῖν ἐφ' ἡμῶν »<sup>1)</sup>. Κατὰ δὲ τὸν Γαληνὸν « ὡς τῶν ἀρτηριῶν, οὕτω καὶ τοῦ πνευματώδους τε καὶ ζέοντος αἵματος ἀρχὴ τε καὶ πηγὴ τοῖς ζώοις ἐστὶν ἡ καρδία καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ θυμοειδὲς ἐνδείκνυται τῆς ψυχῆς ἐν αὐτῇ κατωκῆσθαι »<sup>2)</sup>.

Καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις δὲ κοινὴ εἶναι ἡ δόξα περὶ τῆς καρδίας ὡς ἕδρας τῆς ψυχῆς. Τῆς ἀγωνίας τὸ συναίσθημα δηλῶν ὁ Πλαῦτος λέγει « cor cruciatur<sup>3)</sup> ». Καὶ ἡ περιφρόνησις κατὰ τοὺς Ῥωμαίους προέρχεται ἐκ τῆς καρδίας<sup>4)</sup>· καὶ ἡ μέριμνα κά-

<sup>1)</sup> 69 C. Πρὸς Τιμ. Λοκρ. 100 A «Τὸ θυμοειδὲς περὶ τὰν καρδίαν.»

<sup>2)</sup> V, 578 Kühn.

<sup>3)</sup> Trin. 5, 2, 45.

<sup>4)</sup> Plaut. Trin. 3, 2, 34, «corde spernere».

θηται ἐπ' αὐτῆς· καὶ ἡ διάνοια ἔχει τὴν καρδίαν ὄργανον αὐτῆς. «*Heu isto verbo animus mi rediit et cura ex corde excessit*», λέγεται ἐν τῇ Ἑκάβῃ τοῦ Πλαύτου<sup>1)</sup>· ἀλλαχοῦ δὲ «*in meo corde, si est quod mihi cor, eam rem volutavi et diu disputavi*»<sup>2)</sup>. Παρὰ δὲ τῷ Τερεντίῳ «*jam instructa sunt mihi in corde consilia omnia*»<sup>3)</sup>.

Τῆς ὀρέξεως καὶ τῆς προαιρέσεως<sup>4)</sup> καὶ τῆς προθυμίας<sup>5)</sup> καὶ τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ἀγάπης<sup>6)</sup> καὶ τοῦ μίσους<sup>7)</sup> καὶ τῆς χαρᾶς<sup>8)</sup> καὶ τῆς λύπης<sup>9)</sup> καὶ τοῦ φόβου<sup>10)</sup> καὶ τοῦ ἀπελπισμοῦ<sup>11)</sup> καὶ τῆς μεταμελείας<sup>12)</sup> καὶ τῶν ἄλλων συναισθημάτων ὄργανον εἶναι ἡ καρδία καὶ κατὰ τοὺς Ἑβραίους. Ὡσαύτως δὲ τῆς διανοίας<sup>13)</sup>. Τὸ διανοεῖσθαι ἑβραϊστὶ λέγεται *amar beleb* ἤτοι λέγειν ἐν τῇ καρδίᾳ<sup>14)</sup>. Ἐκ τῆς καρδίας προέρχονται κατὰ τοὺς Ἑβραίους οἱ διαλογισμοί<sup>15)</sup>· τὸ στόμα λαλεῖ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας<sup>16)</sup>. Ἐπὶ τὴν καρδίαν ἀναβαίνει ὅ,τι ἀναπολοῦμεν εἰς τὴν συνείδησιν ἢ διανοοῦμεθα<sup>17)</sup>· ὁ συνετὸς καλεῖται ἄνθρωπος καρδίας

<sup>1)</sup> 3, 2, 12.

<sup>2)</sup> Mostell, 1, 2, 12.

<sup>3)</sup> Form. 2, 2, 7. Πρὸς καὶ Cic. Tuscul. I, 9 «*aliis cor ipsum animus videtur, ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur*»· ὡσαύτως δὲ τὰ ἑξῆς· *cordi esse, cordi facere, cordatus, recordari, socors, discordia*.

<sup>4)</sup> Ἑκκλησιαστῆς 8, 11. 9, 3. Πρὸς. Β' Κορινθ. 9, 7 «ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται, τῇ καρδίᾳ».

<sup>5)</sup> Θρήν. 3, 33.

<sup>6)</sup> Ὡσηὲ 11, 8. πρὸς. Α' Τιμοθ. 1, 5 «ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας».

<sup>7)</sup> Λευϊτ. 19, 17.

<sup>8)</sup> Ἦσ. 65, 14· πρὸς. Πραξ. 2, 46 «μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας».

<sup>9)</sup> Παροιμ. 25, 20. Πρὸς. Ἰω. 16, 6 «ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν».

<sup>10)</sup> Δευτερ. 28, 28 καὶ ἄλλ.

<sup>11)</sup> Ἑκκλ. 2, 20.

<sup>12)</sup> Ψ. 147, 3 καὶ ἄλλ.

<sup>13)</sup> Δευτ. 29, 3 καὶ ἄλλ.

<sup>14)</sup> Ψ. 13, 1 «εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἔστι Θεός».

<sup>15)</sup> Αὐτόθι.

<sup>16)</sup> Πρὸς. τὸ Ματθ. 12, 34.

καὶ σοφὸς ἐν τῇ καρδίᾳ <sup>1)</sup> ἢ καρδία προσέχει <sup>2)</sup> καὶ τῆς μνήμης ἢ καρδία εἶναι ταμιεῖον <sup>3)</sup>. Καὶ ἐν τοῖς ὀνείροις βλέπει ἢ καρδία <sup>4)</sup>. « Ἐκοιμώμην, λέγει ἐν τῷ Ἄσματι ἀσμάτων ἢ Σουλαμίτις, καὶ ἢ καρδία μου ἦτο ἄγρυπνος » <sup>5)</sup>.

Καὶ οἱ ἀπαίδευτοι λαοὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσιν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν. Κατὰ τοὺς Σιαμαίους, ὡς ἐν παραδείγματι, καὶ τοὺς Καραίβας τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς μόριον κατοικεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ <sup>6)</sup>. Ὡσαύτως δὲ κατὰ τοὺς ἐν Νικαραγούᾳ κατοικοῦντας, παρ' οἷς πιστεύεται ὅτι οἱ ἐν ταῖς μάχαις πίπτοντες ἀνέρχονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν σχήματι καρδίας <sup>7)</sup>. Ἀθάνατος οὔσα ἢ καρδία κατὰ τοὺς Ἰνδοὺς τῆς Καλιφορνίας κατὰ τὴν καῦσιν τοῦ σώματος ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανόν, ἔνθα διηνεκῆ ἄγει εἰρήνην, ἢ περιέρχεται εἰς τὴν κυριότητα κακοῦ τινος δαίμονος <sup>8)</sup>. Καὶ ἐν ταῖς Τογκαλαῖς νήσοις τῆς Πολυνησίας ἢ καρδία νομίζεται τὸ κέντρον τῆς ψυχῆς, ἣτις ἐν ἅπαντι τῷ σώματι οἰκεῖ <sup>9)</sup>. Ὑπάρχουσι δὲ πρὸς τούτοις λαοί, οἵτινες περὶ τοῦ ἐκπνεύσαντος ἀνθρώπου λέγουσιν « ἐξῆλθεν ἢ καρδία αὐτοῦ » <sup>10)</sup>.

Πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῇ συνηθείᾳ καὶ τῇ γλώσσει τῶν προηγημένων λαῶν ἄνευ τινὸς πολλακίς διαφορᾶς γίνεται χρῆσις τῶν

<sup>1)</sup> Ἦσ. 65, 17. Πρβλ. Πράξ. 7, 23 «ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ».

<sup>2)</sup> Ὡς cordatus παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. (Ἴδε Ἰωβ 34, 10. Ἐξόδ. 28, 3. Ἄνθρωπος ἔχων παχεῖαν καρδίαν (Ἦσ. 6, 10) λέγεται ὁ ἀσύνητος· ὡσαύτως δὲ ἄνθρωπος ἄνευ καρδίας (Παροιμ. 7, 7. 9, 4), ὡς excors παρὰ Ῥωμαίοις.

<sup>3)</sup> Ψ. 48, 14.

<sup>4)</sup> Πρβλ. τὸ Λουκ. 1, 66 καὶ ἔθεντο (τὰ ῥήματα) πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν» καὶ 2, 51 καὶ ἄλλ.

<sup>5)</sup> 5, 2.

<sup>6)</sup> Bastian. Vergleich. Psychol., 1886, σελ. 18.

<sup>7)</sup> Bastian, αὐτ. σελ. 20.

<sup>8)</sup> Bastian, αὐτ. σελ. 19.

<sup>9)</sup> Tylor, Primitive Culture, κατὰ τὴν γαλλ. μετάφρ. Mme Pauline Brunet, 1876, I, σελ. 500.

<sup>10)</sup> Tylor αὐτόθι.

ὀνομάτων καρδία καὶ ψυχὴ. Καὶ τὰ μὲν παρ' ἡμῖν γνῶριμα ὄντα οὐδεμιᾶς χρήζουσι πιστώσεως, μνημονεύομεν δὲ τύπου χάριν ἐκ ξένων φιλολογιῶν τινὰ παραδείγματα·

Ἐν τῷ Torquato Tasso λέγει ὁ Goethe  
*Ach dass wir doch dem reinen stillen Wink,  
des Herzens nachzugehen so sehr verlernen.  
Ganz leise spricht ein Gott in unsrer Brust,  
ganz leise, ganz vernehmlich zeigt uns an  
was zu ergreifen ist und was zu fliehn<sup>1)</sup>.*

Ὁ δὲ Schiller ἐν τῷ ὕμνῳ ἐκείνῳ εἰς τὴν ἐλπίδα παρὰ τὸν ἐγκέφαλον τάσσει μαντευομένην τὴν καρδίαν·

*Es ist kein leerer schmeichelnder Wahn  
erzeugt im Gehirne der Thoren,  
im Herzen kündigt es laut sich an  
zu was Besserem sind wir geboren  
und was die innere Stimme spricht,  
das täuscht die hoffende Seele nicht.*

Ὁ Shakespeare λέγει ἐν Much ado  
*God send every one their hearts desire<sup>2)</sup>*

καὶ ἀλλαχοῦ·

*What his heart thinks  
his tongue speaks<sup>3)</sup>*

Οὐδενὶ δ' ἄγνωστον εἶναι τὸ τοῦ Racine  
*pour attendrir mon coeur on a recours aux  
[larmes<sup>4)</sup>*

καὶ τὸ τοῦ Molière

*A te revoir j'ai de la joie au coeur<sup>5)</sup>.*

<sup>1)</sup> III, 2.

<sup>2)</sup> III, 4.

<sup>3)</sup> III, 2. Πρὸς. καὶ τὰ ἐξῆς· double heart, two hearts, to gain a person's heart, lay by heart, take to heart, learn by heart, heartfull κ. ἄ.

<sup>4)</sup> Iphig. III, 6.

<sup>5)</sup> Amphitr. I, 1. Πρὸς. καὶ τὰ décharger son coeur, apprendre par coeur καὶ ἄλλα.

## 2. "Αλλα σπλάγχνα ὡς ἔδρα τῆς ψυχῆς.

Ἄλλ' οὐ μόνον ἡ καρδία ἀλλὰ καὶ ἄλλα σπλάγχνα ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ ὑπελήφθησαν ἔδρα τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὸν Ὅμηρον αἱ φρένες, αἵτινες δηλοῦσι κυρίως τὸ διάφραγμα ἢ διάζωμα<sup>1)</sup> τὸ χωρίζον τὰ εὐγενῆ σπλάγχνα ἀπὸ τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ ἔδρα τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς μνήμης·

οὐ γὰρ πώποτε μ' ὦδε ἔρωσ φρένας ἀμφεκάλυψεν,  
ὡς σέο νῦν ἔραμαι καί με γλυκὺς ἕμερος αἶρεϊ,  
λέγει πρὸς τὴν Ἑλένην ὁ Πάρις<sup>2)</sup>. Ὁ δὲ Ζεὺς πρὸς τὴν Θέτιν  
Ἥλυθες Οὐλυμπόνδε, θεὰ Θετι, κηδομένη περ  
πένθος ἄλαστον ἔχουσα μετὰ φρεσὶ<sup>3)</sup>.

Γνωστὸν δ' εἶναι καὶ τὸ

αὐτὰρ ὁ ἔγνω ᾗσιν ἐνὶ φρεσὶ φώνησέν τε<sup>4)</sup>

καὶ τὸ

ἀλλὰ οὐ σῆσιν ἔχε φρεσὶ μηδέ σε λήθη  
αἰρεΐτω, εὔτ' ἄν σε μελίφρων ὕπνος ἀνήη<sup>5)</sup>.

Διὰ ταῦτα δὲ μετὰ τῶν φρενῶν ἐξέρχεται καὶ ἡ ψυχὴ, ὡς λέγεται ἐν τῇ Ἰλιάδι·

ὁ δὲ λάξ ἐν στήθεσι βαίνων

ἐκ χροὸς ἔλκε δόρυ, προτὶ δὲ φρένες αὐτῷ ἔποντο·  
τοῖο δ' ἅμα ψυχὴν τε καὶ ἔγχεος ἐξέρουσ' αἰχμὴν<sup>6)</sup>.

<sup>1)</sup> Διάφραγμα καλεῖ τὰς φρένας ὁ Πλάτων (Τίμ. 78 Α. Πρὸβλ. τὸ τῶν Ἱπποκρατικῶν διάφραξις), διάζωμα δ' ὁ Ἀριστοτέλης (Περὶ ζ. ἰστ. Α 17 «διάζωμα τοῦ θώρακος αἱ καλούμεναι φρένες»). Καλοῦνται δὲ καὶ πρᾶπίδες αἱ φρένες (Πρὸβλ. καὶ Darenberg, La médecine dans Homère, σελ. 27).

<sup>2)</sup> Ἰλιάδ. Γ 441.

<sup>3)</sup> Ἰλιάδ. Ω 104.

<sup>4)</sup> Ἰλιάδ. Θ 446 καὶ ἄλλ.

<sup>5)</sup> Ἰλιάδ. Β 33. Πρὸβλ. καὶ Ρ 260 καὶ ἄλλ.

<sup>6)</sup> Ἰλιάδ. Α Π 503. Καὶ ἐν τῷ ἐνικῷ φρῆν ταυτά δηλοῖ τὸ ὄνομα (\*Ἴδε καὶ Buchholz, ἐν τῷ εἰρ. βιβλ. σελ. 98). Πρὸβλ. καὶ τὰ ἐξῆς· πρόσφρων, εὐφρων, κρατερόφρων, ἀγανοφροσύνη, δαΐφρων, ἐχέφρων, πολύφρων, ἀεσίφρων, κερδαλόφρων, ἀφραίνω, ἀφραδίη, ἀλλοφρονέω. (\*Ἴδε καὶ Buchholz ἐν τῷ εἰρ. βιβλ. σελ. 101).

Καὶ παρὰ τοῖς ἔπειτα δὲ ποιηταῖς τὸ αὐτὸ δηλοῦσιν αἱ φρένες.  
Μυριόλεκτον εἶναι τὸ τοῦ Αἰσχύλου

*βαυθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,  
ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευματα<sup>1)</sup>*

καὶ τὸ

*εὐδουσα δὲ φρὴν ὄμμασι λαμπρύνεται<sup>2)</sup>*

καὶ τὸ τοῦ Εὐριπίδου

*ἢ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἢ δὲ φρὴν ἀνώμοτος<sup>3)</sup>*

καὶ ἄλλα πλεῖστα.

Καὶ τὸ ἦπαρ δ' ἐνομίσθη παρ' Ἑλλησιν ἔδρα τῶν συναισθημάτων. Τὸ ἦπαρ καταλαμβάνει ἢ λύπη· ὁ ἔρωσ κάθηται μάλιστα ἐν αὐτῷ·

*χωρεῖ πρὸς ἦπαρ ἦδε γενναία δύη,  
λέγεται ἐν τῷ Αἰαντι τοῦ Σοφοκλέους<sup>4)</sup>.*

Πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι ὁ Ὅμηρος εἰσάγει τὸν Τιτυὸν ὑπὸ γυπῶν ἐσθιόμενον ἐν Ἄδου τὸ ἦπαρ, διότι ἐπεχείρησεν ἐρωτικῶς νὰ ὁμιλήσῃ τῇ Λητοῖ. Λέγεται δῆλον ὅτι ἐν τῇ Νεκυίᾳ·

*Καὶ Τιτυὸν εἶδον, Γαίης ἐρικυδέος υἱόν,  
κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὃ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα,  
γῦπε δέ μιν ἐκάτερθε παρημένῳ ἦπαρ ἔκειρον  
δέξτρον ἔσω δύνοντες· ὃ δ' οὐκ ἀπαμύνητο χερσίν·  
Δητὼ γάρ ἤλκησε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν,  
Πυθῶδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος<sup>5)</sup>.*

Κάλλιστα δὲ παρετήρησεν ἤδη ὁ Γαληνός· « οὐ τὴν καρδίαν ἢ τὸν ἐγκέφαλον ἢ τι τῶν ἄλλων μορίων ἐσθιόμενον ἐποίησε τοῦ Τιτυοῦ, δι' ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν ἐξυβρίζειν ἐπιχειρήσαντος, ἀλλὰ τὸ ἦπαρ

<sup>1)</sup> Ἐπτὰ εἰ. Θ. 576 κέξ.

<sup>2)</sup> Εὐμ. 804.

<sup>3)</sup> Ἰππόλ. 612.

<sup>4)</sup> Στίχ. 938. Πρὸβλ. Εὐριπ. Ῥῆσ. 422 καὶ ἄλλα. Γίνεται δὲ καὶ παρὰ τοῖς τραγικοῖς χρήσις τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος (φρὴν, φρένες) ἀδιαφόρως.

<sup>5)</sup> Ὀδ. λ 576 κέξ.



μόνον, εἰς τὸ τῆς ὕβρεως αἴτιον σπλάγχνον κολάζεσθαι φάμενος αὐτόν, ὥσπερ ἦν εὐλογον. Οὕτω γοῦν εἰώθασι καὶ νῦν ποιεῖν οἱ τοὺς ἀμαρτάνοντας οἰκέτας καταδικάζοντες, τῶν μὲν ἀποδιδρασκόντων τὰ σκέλη καίοντές τε καὶ κατασχάζοντες καὶ παίοντες, τῶν δὲ κλεπτόντων τὰς χεῖρας, ὥσπερ γε καὶ τῶν γαστριμάργων τὴν γαστέρα καὶ τῶν φλυαρούντων τὴν γλῶτταν, ἀπλῶς δ' εἰπεῖν ἐκεῖνα κολάζοντες τὰ μόρια, δι' ὧν ἐνεργοῦσι τὰς μοχθηρὰς ἐνεργείας » <sup>1)</sup>).

Τοῦ ἔρωτος ἐστὶ λέγεται τὸ ἦπαρ καὶ ἐν τοῖς εἰδυλλίαις τοῦ Θεοκρίτου·

ὁ δὲ (Πολύφημος) τὰν Γαλάτειαν αἰείδων  
αὐτὸς ἐπ' αἰῶνος κατετάκετο φνικιοέσσας  
ἐξ αὐῶς ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἔλκος  
Κύπριδος ἐκ μεγάλας, τὸ οἱ ἦπατι πᾶξε βέλεμνον <sup>2)</sup>

καὶ ἄλλοθι.

Γνωριμώτατον δ' εἶναι τὸ ἐν τοῖς Ἀνακρεοντείοις·  
τανύει δὲ καὶ μὲ βάλλει (ὁ Ἔρως)  
μέσον ἦπαρ, ὥσπερ οἴστρος <sup>3)</sup>.

Καὶ ἐν τῷ Προμηθέως δὲ μύθῳ περιφανῆς ὑπόκειται ἡ δόξα περὶ τοῦ ἦπατος ὡς ἕδρας ἐκδηλώσεων ψυχικῶν. Ὁ Ζεὺς κατὰ τὸν μῦθον προσεπαττάλευσεν εἰς τὸν Καύκασον τὸν Προμηθέα, ἐπειδὴ ἀντέστη εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ,

καὶ οἱ ἐπ' αἰετὸν ᾤρσε τανύπτερον· αὐτὰρ δ' ἦπαρ  
ἦσθιεν ἀθάνατον, τὸ δ' ἀέξετο ἴσον ἀπάντη  
νυκτός, ὅσον πρόπαν ἦμαρ ἔδοι τανυσίπτερος ὄρνις <sup>4)</sup>.

Φαίνεται δ' ὅτι τὸ ἦπαρ τοῦ Τιτᾶνος παρίσταται κατατρώγων ὁ ἀετὸς οὐχὶ μόνον διότι τὸ σπλάγχνον τοῦτο ἐθεωρεῖτο τῶν

<sup>1)</sup> V, 584 Kühn.

<sup>2)</sup> Εἰδύλλ. 11, 13 κέξ. Πρὸβλ. καὶ εἰδύλλ. 13, 71 «χαλσπὸς γὰρ ἔσω θεὸς (Ἔρως) ἦπαρ ἀμύσσει».

<sup>3)</sup> Anthol. lyrica, Bergk-Crusius, 1901, σελ. 354.

<sup>4)</sup> Ἡσιόδ. Θεσγ. 523 κέξ.